

В. В. Тильчик, доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

О. В. Тильчик, доктор юридичних наук,
професор, запрошений професор Університету Барселони

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРНОЇ ФОРМИ В ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті розглянуто зарубіжний досвід застосування окремих елементів адміністративної процедурної форми в податкових правовідносинах. Визначено критерії дослідження, котрими є види адміністративних процедур в сфері оподаткування. Такими критеріями є нормотворчі, регулятивні та охоронні процедури, а до другої групи – облікові податкові процедури, процедури сплати податків і зборів, процедури податкової звітності, процедури податкового контролю та податкові процедури адміністративного узгодження. Використовуючи перелічені критерії проаналізовано позитивний досвід процедурної діяльності податкових органів зарубіжних країн таких як США, Франція, Німеччина, Швеція, Ірландія. Окрема увага зацентована на процедурах податкового контролю, притягнення платників податків до відповідальності, інформування, погашення податкового боргу. Доведено необхідність закріплення у нормативно-правових актах стадії доведення до платника податків інформації щодо їх застосування відповідних адміністративних процедур. Актуалізується важливість процедурної форми діяльності уповноважених органів, їх посадових осіб при здійсненні оподаткування, що дозволить забезпечити реалізацію принципу правової визначеності настання юридичних наслідків для учасників податкових правовідносин, а також забезпечити права платника податків, одночасно підвищити ефективність наповнення державного бюджету.

Окремо наголошено, що адміністративні процедури у сфері оподаткування сприятимуть забезпеченню захисту прав платників податків при застосуванні ризикоорієнтованого підходу. Зроблено висновок про доцільність визначення чітких темпоральних характеристик здійснення процедурних дій платника податків та податкових органів. Про низку недоліків в означеному контексті свідчать положення Проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення презумпції невинуватості платника податків», передусім ті, що спрямовані на визначення строків блокування податкових накладних платника податків. Причому, не менше важливим є унормування презумпції невинуватості платника податків, передусім із мотивів можливості одночасного застосування двох видів відповідальності фінансової, а також адміністративної чи кримінальної.

Констатується, що зважаючи на оновлену «концепцію вини платника податків», відповідно якої остання є складовою об'єктивної сторони податкового правопорушення за яке передбачається фінансова відповідальність, доцільно використати позитивні практики унормування процедур здійснення податкового контролю, погашення податкового боргу з урахуванням проаналізованого досвіду США, Франції, Німеччини, Швеції, Ірландії.

Ключові слова: адміністративні процедури, процедурна форма, податкові правовідносини, платники податків, фінансова відповідальність, податкове правопорушення, відповідальність платника податків, вина платника податків, презумпція невинуватості платника податків, зарубіжний досвід, податковий контроль, податковий борг.

V. V. Tylchuk, O. V. Tylchuk. Foreign experience in the use of certain elements of the administrative procedural form in tax legal relations

The article examines the foreign experience of applying certain elements of the administrative procedural form in tax legal relations. Research criteria, which are types of administrative procedures in the field of taxation, are defined. Such criteria are rule-making, regulatory, and security procedures, and the second group includes tax accounting procedures, tax and fee payment procedures, tax reporting procedures, tax control procedures, and tax administrative reconciliation procedures. Using the listed criteria, the positive experience of the procedural activities of the tax authorities of foreign countries such as the USA, France, Germany, Sweden, Ireland was analyzed. Particular attention is focused on tax control procedures, holding taxpayers accountable, informing, and paying off tax debt. It has been proved the necessity of enshrining in the normative legal acts the stage of providing information to the taxpayer regarding their application of the relevant administrative procedures. The importance of the procedural form of activity of authorized bodies and their officials in the implementation of taxation is being updated, which will ensure the implementation of the principle of legal certainty of the onset of legal consequences for participants in tax legal relations, as well as ensure the rights of the taxpayer, and at the same time increase the efficiency of filling the state budget.

It is emphasized separately that administrative procedures in the field of taxation will contribute to ensuring the protection of the rights of taxpayers when applying a risk-oriented approach. A conclusion was made about the expediency of defining clear temporal characteristics of the implementation of procedural actions by the taxpayer and tax authorities. A number of shortcom-

ings in this context are evidenced by the provisions of the Draft Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on Ensuring the Presumption of Innocence of the Taxpayer", primarily those aimed at determining the terms of blocking the taxpayer's tax invoices. Moreover, normalization of the presumption of innocence of the taxpayer is no less important, primarily due to the possibility of simultaneous application of two types of responsibility, financial, as well as administrative or criminal.

It is concluded that, taking into account the updated "concept of the taxpayer's guilt", according to which the latter is a component of the objective side of the tax offense for which financial responsibility is assumed, it is advisable to use positive practices of normalizing the procedures of tax control, repayment of tax debt, taking into account the analyzed experience of the USA and France, Germany, Sweden, Ireland.

Key words: administrative procedures, procedural form, tax legal relations, taxpayers, financial responsibility, tax offense, taxpayer's responsibility, taxpayer's guilt, presumption of innocence of the taxpayer, foreign experience, tax control, tax debt.

Актуальність та своєчасність предмету дослідження. Упровадження законодавства про адміністративну процедуру актуалізувало наукові пошуки в означеному напрямі. Наведене опосередковано тим, що до цього часу був відсутній чіткий законодавчо нормативно закріплений універсальний порядок взаємодії органів публічного адміністрування та громадян (індивідуальними та колективними суб'єктами публічно-правових відносин). Такі відносини упорядковувалися великою кількістю нормативно-правових актів, що не дозволяло повністю реалізувати принцип правової визначеності.

Важливою особливістю Закону України «Про адміністративну процедуру», на якій вказують представники наукової спільноти та Уряду, є оновлення взаємовідносин держави, в особі названих органів та бізнесу. Такий крок обговорювався в наукових колах вже давно. Разом із тим, у зв'язку зі складністю створення уніфікованого процедурного документу (вчені та практики формували названий законодавчий результат понад 20 років), а у подальшому його реалізація, опосередковані тим, що наведений законодавчий він, з моменту його прийняття, вступить у дію протягом вісімнадцяти місяців з дня його опублікування. Логіка наведених темпоральних характеристик полягає у необхідності осмислення запровадження загальних правил у різних сферах публічного адміністрування.

Однією із найскладніших сфер, котра підлягає упорядкуванню є сфера податкових правовідносин. Складність полягає у тому, щоб в результаті запровадження єдиної процедурної форми взаємодії центральних органів виконавчої влади дозволило досягти балансу публічного та приватного інтересу.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Питанню правових процедур в сфері оподаткування приділена увага у працях М.П. Кучерявенка, І.Р. Криницького, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, В.І. Теремецького, А.М. Луцик, В.П. Тимошука, Л.А. Савченко Т.В. Костюк, А.М. Школика та інших. Разом із тим, у зв'язку із прийняттям титульного Закону України «Про адміністративну процедуру» потребують перегляду підходи до таких процедур в сфері оподаткування як підстави систематизації податкового законодавства.

Окремо варто зацентувати увагу на відсутності правозастосовної практики, що ймовірно може призвести до порушення прав, свобод та законних інтересів платників податків. Відтак, цінним вбачається звернення до зарубіжного досвіду окремих розвинених країн. Наведене опосередковує своєчасність та актуальність предмету дослідження даної публікації.

Виклад основного матеріалу. Ефективне функціонування механізмів оподаткування неможливе без впровадження відповідної процедурної форми. Використання позитивного зарубіжного досвіду дозволить врахувати оновлені тенденції в оподаткуванні та гарантувати наповнення державного бюджету в складних умовах воєнного часу.

Перед тим, як розкрити особливості окремих адміністративних процедур в оподаткуванні з урахуванням досвіду окремих розвинених країн світу доцільно обрати критерії для дослідження. Вважаємо, що такими критеріями мають стати види процедур діяльності податкових органів. Так, класифікація адміністративних процедур в оподаткуванні запропонована А.М. Луцик за наступними критеріями: 1) за видом (спрямованістю) діяльності ДФС України: внутрішні (внутрішньоорганізаційні) та зовнішні (зовнішньоорганізаційні); 2) за наявністю чи відсутністю спору у податкових правовідносинах: юрисдикційні та неюрисдикційні; 3) за суб'єктом ініціативи: заявні та втручальні; 4) за рівнем урегульованості здійснення адміністративної процедури: звичайні (формальні) та спрощені (неформальні) [1, с. 9]. Очевидно, що класифікація проводилася за застарілим законодавством, разом із тим загальні критерії для формування видів адміністративних процедур цілком послідовно враховують більшість положень діючого податкового законодавства.

Дещо інший підхід до систематизації запропонований С.Г. Стеценком. На думку вченого адміністративні процедури незалежно від сфери упорядкування варто поділяти на види: 1) процедури про адміністративні правопорушення (такі, що розглядаються в адміністративному позасудовому порядку); 2) процедури адміністративного оскарження; 3) нормотворчі; 4) дозвільні; 5) реєстраційні; 6) контрольні; 7) атестаційні [2, с. 266].

М.П. Кучерявенко зазначає, що процедури в податковому законодавстві не є однорідними, оскільки існують такі, що не виражають винятково податкову природу та такі, що властиві тільки податковому праву. До перших науковець відносить нормотворчі, регулятивні та охоронні процедури, а до другої групи – облікові податкові процедури, процедури сплати податків і зборів, процедури податкової звітності, процедури податкового контролю та податкові процедури адміністративного узгодження [3, с. 29] (Такий підхід у подальшому розроблюється й іншими вченими. Наприклад А.М. Школик, досліджуючи становлення та систематизацію адміністративно-процедурного законодавства в Україні робить висновок про те, що низка країн Європи, котрі використовують принципи адміністративної процедури Австрії та Німеччини регламентують лише адміністративна процедура зовнішнього спрямування, результатом якої є рішення публічної

адміністрації індивідуального характеру, водночас у чималій кількості держав світу загальні акти про адміністративну процедуру мають значно ширший предмет правового регулювання [4, с. 6]).

Наведений висновок містить цінні положення, що відображають особливості згаданих адміністративних процедур в оподаткуванні. Відтак, постає питання щодо ідентифікації та співіснування одночасно двох понять «адміністративні процедури у сфері оподаткування» та «податкові процедури». Вважаємо за необхідне приєднатися до запропонованої класифікації академіком М.П. Кучерявенком та використати критерії для систематизації позитивного досвіду окремих розвинених країн світу. Наведене опосередковується тим, що низка зарубіжних країн перебудувала власну організацію податкових органів за принципом «функціональної моделі». Означена особливість організації запроваджена, наприклад Індії, Канаді, Нідерландах, Латвії, інших). Згідно з цією моделлю, діяльність податкового персоналу організовується не за видами податків, а за однією функцією (реєстрація, облік, обробка інформації, контроль тощо). Це дозволяє забезпечити більшу стандартизацію діяльності, спростити комп'ютеризацію та систематизацію інформації щодо платників, підвищує операційну ефективність [5]. Варто констатувати, що такий досвід країн Європи спонукає до реального запровадження адміністративних процедур в податковому адмініструванні саме за означеним принципом функціональності.

В заявленому контексті доцільно навести як приклад функціонування органів доходів США. Приналежно, що до адміністративних процедур, визначених законодавством віднесено інформаційно-роз'яснювальну роботу, котра визнається елементом процедурної форми здійснення адміністрування податків. Платники податків завчасно отримують інформацію про перелік, строки та основні вимоги щодо сплати належних податків. На відміну від України податковим періодом для усіх платників податків є рік. Відповідно декларування прибутків здійснюється лише після закінчення року, що спрощує роботу і платників, і податківців. Окремо варто наголосити на тому, що за потреби підприємство має право подати запит до служби внутрішніх доходів і отримати право на продовження строку заповнення декларації [6]. Що ж до особливостей процедур податкового контролю, то як зазначає А.М. Луцик, із посиланням на М.В. Мельника, загальні засади документальної перевірки є такими самими, як в Україні: дані бухгалтерських книг порівнюються з даними декларацій. Однак під час перевірки підприємства США мають право залучати для представлення своїх інтересів довірених осіб, кваліфікованих бухгалтерів-консультантів тощо (при проведенні перевірки в Україні присутніми можуть бути лише посадові особи підприємства). Уся процедура перевірки та дії державних службовців можуть бути записані платником на аудіо- чи відеоносіях. При цьому федеральне законодавство обумовлює, що перевіряти можна лише операції, щодо яких минуло не більше ніж три роки з дати заповнення відповідної декларації. Якщо існують докази, що платник не сплатив до бюджету податок у сумі понад 25% від його валового доходу, зазначений строк збільшується до шести років. Після завершення перевірки з представниками підприємства обговорюються заходи, що мають бути виконані за її результатами. Якщо вони погоджуються з висновками посадових осіб органів контролю, то підписується договір про досягнення згоди, на підставі якого платнику виставляється рахунок на недоплачену суму податку або провадиться повернення зайво внесених до бюджету сум. При цьому платник має право сплатити донараховані під час перевірки суми не одноразово, а протягом обумовленого строку. У разі незгоди працівників підприємства з висновками перевірки вони (як і в Україні) мають право на оскарження цих висновків до спеціальних підрозділів служби внутрішніх доходів чи безпосередньо до суду. За результатами перевірки застосовуються адміністративні штрафи за несплату чи неповну сплату податку. Штраф за неповну сплату застосовується лише в разі, коли до встановленого строку підприємство сплатило до бюджету менше ніж 90% від належної суми податку на прибуток. За дії кримінального характеру передбачено окремі, більш жорсткі, штрафні санкції та порушення судової справи [6; 1].

У Великій Британії до розробки спеціальних адміністративних процедур адміністрування податків залучаються платники податків шляхом проведення опитувань та через відповідні професійні спілки (саморегулюючі об'єднання платників податків) [7, с. 363]. Означений досвід реалізації дискреційних повноважень податкових органів окремих зарубіжних країн при розробці відповідних процедур та їх застосування в адмініструванні податків, зборів обов'язкових платежів має стати прикладом для України. Лібералізація статичних елементів процедурної форми діяльності контролюючих органів у сфері оподаткування є цінним в умовах відсічі повномасштабного вторгнення на територію України російської федерації. Приналежно, що рівень тінізації економіки, за таких умов, збільшився. Гнучка система формально визначених процедурних дій дозволить підвищити ефективність наповнення державного бюджету податковими платежами.

В більшості європейських країн визначальною для сплати податків (їх адміністрування) є реєстраційна процедура відповідних операцій. Наприклад стосовно сплати податку на додану вартість. Податківці Ірландії вибірково відвідують взятих на облік платників податків, результати відвідування порівнюють з реєстраційними даними та іншою інформацією, а податківці Великої Британії та Литви мають повноваження отримувати додаткову інформацію від платника, якщо заява на реєстрацію платником ПДВ містить сумнівні дані. У Швеції – використовують інформацію, отриману від третіх осіб [8].

В Україні використання названої практики спричиняє низку проблем пов'язаних із автоматичним блокуванням декларацій з ПДВ, використовуючи ризик-орієнтований підхід. У наведеному контексті навіть зареєстровано Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення презумпції невинуватості платника податків» котрим пропонується уточнити окремі положення наведеної процедури (реєстрації та блокування податкових накладних з податку на додану вартість). Серед основних пропозицій наступні, котрі стосуються визначення додаткових прав платника податків:

- вважатись невинуватим у вчиненні податкового правопорушення допоки його вина не буде доведена;
- не зазнавати необґрунтованого втручання у свою господарську діяльність з боку контролюючих органів;
- встановлює, що посадові особи контролюючого органу, що проводять фактичну перевірку, можуть перешкоджати господарській діяльності лише у випадках, визначених законом, а також зобов'язані проводити перевірку так щоб виключити будь-яке необґрунтоване перешкоджання господарській діяльності;
- визначає, що необґрунтоване та непропорційне цілям перевірки перешкоджання господарській діяльності є податковим порушенням, за яке можна отримати відшкодування;
- встановлює, що якщо протягом 30 днів податкової орган не знайшов порушень у податкових накладних/розрахунках коригування в електронному вигляді, вони автоматично реєструються в Єдиному реєстрі податкових накладних [9].

Вважаємо, що внесення змін до ПК України упорядкує названі відносини в частині уточнення реєстраційної адміністративної процедури. Окремо варто наголосити, що наведений Проект Закону України зареєстровано депутатами у відповідності електронної петиції № 22/165654-еп розміщеної на веб-сайті Офіційного інтернет представництва Президента України громадянином Д.Є. Боярчуком «Визнати право платника податків (податкового агента) на презумпцію невинуватості» [10]. Такий приклад є важливим кроком на зустріч платників податків та ілюструє необхідність налагодження більше тісного взаємозв'язку, передусім у спосіб автоматизованих технічних систем комунікації з контролюючими органами на кшталт практик розвинених країн світу. Наприклад: Бельгії податковими органами котрої можуть визначатися перелік податкових платежів, які має сплатити конкретний платник податків [11].

Окремо варто зацентрувати увагу на тому, що означена співпраця платників податків та податкових органів полегшить здійснення процедур податкового контролю, а також гарантуватиме законність притягнення до фінансової відповідальності за податкові правопорушення.

Наприклад: у Німеччині одним із найефективніших методів податкового контролю є вільний обмін інформацією про фінансові операції юридичних та фізичних осіб між різними фінансовими органами і податковими інспекціями. Наведене опосередковується тим, що усі вказані органи перебувають у єдиному підпорядкуванні Міністерству фінансів Федеративної Республіки [12].

Разом із наведеним, доцільно констатувати ефективність ризик-орієнтованої системи здійснення процедур податкового контролю. Наприклад, загальноприйнята в ЄС практика країн-членів Внутрішньо європейської організації податкових адміністрацій (ІОТА) свідчить про надання переваги під час здійснення податкових перевірок системі ризик-аналізу, що забезпечить проведення контролю з мінімальними витратами для бюджету та платників податків. Зокрема, найбільшу увагу приділяють відбору платників податків, що мають високий ступінь ризику порушень податкового законодавства. Такий підхід зменшує ймовірність застосування з боку контролюючих органів процедур податкового контролю до платників податків, які сумлінно сплачують податки, та знижує на них адміністративний тиск. Вагомий фактор підвищення результативності перевірок податковими інспекціями – це наявність ефективної системи відбору платників [13, с. 170].

А тому, вважаємо, що адаптація податкового контролю України до загальноєвропейських стандартів зумовлена, зокрема, доведеною практикою ефективності ризикоорієнтованої системи. Зокрема, у розвинених державах, зокрема Великобританії, де розвиток ризик-орієнтованого підходу ґрунтується на систематичному внесенні змін до єдиного нормативно-правового акта податкового органу. Так, у керівництві Департаменту з управління ризиками податкового комплаєнса неміністерського Департаменту Уряду Її Величності з податків і митних зборів (HM Revenue & Customs, HMRC) [14] консолідовані норми, що регулюють всі стадії адміністративної процедури застосування ризик-орієнтованого підходу: збору інформації про підконтрольний об'єкт для оцінки його податкового ризику; оцінки податкового ризику; визначення контролюючим органом оптимального режиму податкового контролю; взаємодії податкового органу з підконтрольним об'єктом для надання йому допомоги в усуненні причин, що породжують податковий ризик тощо.

Важливим елементом діяльності контролюючих органів у сфері оподаткування є процедури погашення податкового боргу. У розвинених країнах світу, окрім ризикоорієнтованого підходу застосовують інші підходи до управління податковим боргом, зокрема: диференціації платників (за розмірами діяльності, платіжною поведінкою, обсягами податкового боргу тощо) для врахування індивідуальних обставин виникнення боргу та розроблення заходів із його стягнення; розвиток системи раннього реагування для запобігання виникнення податкового боргу; аутсорсинг податкових зобов'язань платників та ін. Наприклад в Ірландії основою всіх інструментів аналізу та систем управління податковими платежами є інтегрована система оподаткування (інтегрована платформа даних). До складу інтегрованої системи оподаткування входить податкова онлайн-служба (ROS), що являє собою електронний портал для платників податків та Інтернет-ресурс, який забезпечує швидкий і надійний канал для сплати податкових зобов'язань, заповнення податкових декларацій, а також доступ до податкового консультування. Також інтегрована система оподаткування містить інтегровану систему управління справами (ICM), яка дає змогу податковому відомству здійснювати податковий аудит та управляти податковим боргом платників податків. Для аналізу ризиків несплати податкових зобов'язань платників використовується «оцінка ризиків на основі правил та їх профілювання» (REAP). Останнє являє собою процес оцінювання ризиків виникнення податкового боргу, що забезпечує збір експертних знань працівників податкового відомства з практики оподаткування та перетворює їх у «правила» (відповідні процедури), у результаті чого платники, зараховані до групи ризику, вносяться до відповідної бази даних. Система REAP використовується під час планування аудиторських перевірок [15, с. 962–963].

Висновки. З урахуванням викладеного варто констатувати, що у розвинених країнах світу приділяється належна увага інформаційно-консультаційній роботі контролюючих органів у сфері оподаткування. Більшість процедур, закріплених у нормативно-правових актах, передбачають стадію доведення до платника податків інформації щодо їх застосування. Означена діяльність (інформаційно-роз'яснювальна (консультаційна)) спрямована на мінімізацію ризику несплати податків, зборів, обов'язкових платежів платником податків зважаючи на складність відповідної податкової системи. Вважаємо важливим елементом здійснення оподаткування процедурну форму діяльності уповноважених органів, їх посадових осіб, що дозволяє забезпечити реалізацію принципу правової визначеності настання юридичних наслідків для учасників податкових правовідносин, а також забезпечити права платника податків, одночасно підвищити ефективність наповнення державного бюджету.

Окремо доцільно наголосити, що адміністративні процедури у сфері оподаткування сприятимуть забезпеченню захисту прав платників податків при застосуванні ризикорієнтованого підходу. Наведене твердження передусім стосується необхідності визначення чітких темпоральних характеристик здійснення процедурних дій платника податків та податкових органів. Про низку недоліків в означеному контексті свідчать положення Проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення презумпції невинуватості платника податків», передусім ті, що спрямовані на визначення строків блокування податкових накладних платника податків. Причому, не менше важливим є унормування презумпції невинуватості платника податків, передусім із мотивів можливості одночасного застосування двох видів відповідальності фінансової, а також адміністративної чи кримінальної.

Зважаючи на оновлену «концепцію вини платника податків», відповідно якої остання є складовою об'єктивної сторони податкового правопорушення за яке передбачається фінансова відповідальність, доцільно використати позитивні практики унормування процедур здійснення податкового контролю, погашення податкового боргу з урахуванням проаналізованого досвіду США, Франції, Німеччини, Швеції, Ірландії.

Зважаючи на складність та комплексність досліджуваної проблематики, питання адміністративних процедур у сфері оподаткування буде розглянуто у подальших наукових публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Луцик А.М. Адміністративні процедури у сфері оподаткування в Україні : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 166 с
2. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2008. – 624 с.
3. Кучерявенко М.П. Правова природа процедурного регулювання оподаткування. *Юрист України*. 2011. № 2 (15). С. 26–29.
4. Школик А.М. Адміністративно-процедурне законодавство в Україні: становлення та систематизація : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя. 2021. 41 с.
5. Маркова Л.Г. Досвід адміністрування податків у країнах з розвинутою економікою та можливістю його адаптації в Україні. URL : <http://www.stationline.org.ua/ekonom/57/7739-dosvid-administruvannya-podatkov-ukra%D1%97na-x-z-rozvinenoyu-ekonomikoyu-ta-mozhливosti-jogo-adaptaci%D1%97-vukra%D1%97ni.html>
6. Мельник В.М. Досвід адміністрування податків у зарубіжних країнах URL: <https://zakon.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=221209&menu=331807/>
7. Теремецький В. І. Адміністративно-правове регулювання податкових відносин в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / В. І Теремецький. – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. – 408 с.
8. Міжнародний досвід : адміністрування податків в Європі та Україні. URL: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia>
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення презумпції невинуватості платника податків : Проект Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41228>
10. Визнати право платника податків (податкового агента) на презумпцію невинуватості : електронна петиція. № 22/165654-еп від 06.10.2022 року. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/165654>
11. Пугаченко О.Б. Діяльність податкових органів у зарубіжних країнах. URL: <http://www.jota-tax.org>
12. Проскура К.П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. К.: ТОВ «Емкон», 2014. 376 с.
13. Чудак Л.А. Ризикорієнтована система податкового контролю. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики* : зб. наук. пр. ВНАУ. 2019. № 8. С. 196–208.
14. Compliance Handbook. HMRC Internal Manual. HM Revenue and Customs / H. M. Government. URL: <https://www.gov.uk/hmrcinternal-manuals/compliance-handbook/>
15. Волощук В.Є. Зарубіжний досвід управління податковим боргом та його адаптація в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск № 9. С. 961-967.